

МІЖКУЛЬТУРНІСТЬ ТА БАГАТОМОВНІСТЬ ЯК НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ МОВНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ У ЄВРОПІ

Статтю присвячено аналізу напрямів модернізації змісту мовної освіти європейських школярів в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. Розглянуто рекомендовані європейськими фахівцями педагогічні підходи та найбільш результативні види навчальної діяльності для формування здатності до міжкультурного спілкування в процесі багатомовної освіти.

Ключові слова: *індивідуальна багатомовність, багатомовна освіта, модернізація змісту мовної освіти, міжкультурна комунікація, освіта школярів.*

Зважаючи на процеси міграції, глобальної мобільності та розширення можливостей для спілкування, які відбуваються у світі з кінця ХХ ст., поняття "мовна освіта" зазнало значної трансформації. В контексті існуючих раніше держав-націй під ним, у першу чергу, розуміли докладне опанування мовною системою рідної мови учнів, яка мала автоматично співпадати із мовою викладання у школі. В нинішню епоху постмодерну в Європі все більше ваги надають збереженню розмаїтого мовного спадку, а тому вивчають окрім широко розповсюджених, також ті мови, якими послуговуються рідше. Разом із тим, процес мовної освіти значно ускладнився через уже звичну етнічну та соціальну різноманітність школярів у межах одного класу, суттєві відмінності у їх амбіціях та інтересах. Ситуації, за яких усі учні мали приблизно однаковий рівень іншомовної підготовки чи висловлювали бажання вивчати ту саму іноземну мову, залишилися в минулому.

Тому у новій Концепції мовної освіти, головні положення якої викладені у збірнику "Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти", мету і завдання мовної політики Ради Європи в галузі освіти визначено у напрямі збереження і захисту мовного спадку, перетворення розмаїття з перешкоди у спілкуванні у джерело взаємного збагачення і розуміння [8]. Спілкування і взаємодію між європейцями передбачено полегшити завдяки підвищенню рівня володіння сучасними європейськими мовами заради підтримки міжнародної мобільності, взаєморозуміння і співпраці, подолання упереджень і дискримінації.

В концепції також було відображено пріоритетні напрями розвитку мовної галузі в Європі – розвиток багатомовності і полікультурності європейців, сприяння розвитку міжкультурного діалогу. Обговоренню шляхів реалізації запланованого було присвячено конференцію Ради Європи "Мови, Розмаїття, Громадянство: політика сприяння багатомовності в Європі", м. Страсбург, 2002 р., кілька міжнародних семінарів, які відбулися у м. Страсбурзі та м. Осло (2006 р.), м. Празі (2007 р.) та політичний форум "Глобальні підходи до багатомовної освіти" (м. Страсбург, 2004). Ці матеріали оприлюднено в документах, головними з яких є "Від лінгвістичного розмаїття до багатомовної освіти: Рекомендації з розвитку освітньої мовної політики в Європі" [12]. Червоною ниткою через усі матеріали пролягає ідея вивчення європейцями кількох мов упродовж життя, вона набула суттєвого розвитку в документі: "Багатомовність і міжкультурна компетенція" [13]. Освітній напрям, що має за мету формування у школярів індивідуальної багатомовності (*plurilingualism*) як здатності послуговуватися кількома мовами отримав назву багатомовна освіта. А отже, мовна освіта в Європі стала багатомовною з чітким спрямуванням на розвиток міжкультурного спілкування. Проаналізувати особливості цього процесу поставлено автором за мету цієї статті.

Розвиток багатомовності школярів в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів знаходиться в центрі уваги дослідників багатьох країн. Міжкультурний аспект в контексті багатомовної освіти став предметом наукового інтересу вітчизняних і зарубіжних фахівців: Н. Барішнікова, В. Гаманюк, Н. Гальскової, Н. Евдокімової, Л. Мороз, Дж. Дуарте (Joana Duarte), Х. Баєтенс Бедсмо (Hugo Baetens Beardsmore), Б. Буш (Brigitta Busch), Д. Койл (Do Coyle), Д. Гортер (Durk Gorter), Я. Сеноз (Jasone Cenoz), К. Хело (Christine Helot), Б. Хуфейзен (Britta Hufeisen) та інші.

"Міжкультурна комунікація – це спілкування за непростих умов" вважає Е. Апельтауер (Ernst Aepeltauer, 1995). Підготувати молоде покоління до спілкування саме в таких умовах має сучасна багатомовна освіта в країнах Європи. Основні труднощі, на думку У. Епп (Ulrike Epp) викликають відмінності у системах символів; у контекстному досвіді та обсягові знань комунікантів, які належать до різних соціальних і культурних груп. Люди приймають як належне звички спілкування, притаманні їх власному соціально-комунікативному оточенню, і намагаються перенести їх на спілкування іншого

соціально-культурного плану. Зіткнувшись із "чужим" і незрозумілим відчувають когнітивний дисонанс. Взаєморозуміння вимагає всебічних знань, ворожість супроводжується незнанням і обмеженістю, тому європейське взаєморозуміння ставить перед собою мету навчити жити в умовах інтернаціональної спільноти, де кожна культура є певною формою мислення, моралі та поглядів на світ [11, с. 64-72]. Завдання підготувати молодь до життя у демократичному суспільстві покладено на заклади освіти.

Розглядаючи освіту як цілеспрямований процес і результат оволодіння учнями системою наукових знань, пізнавальних умінь і навичок, формування на цій основі світогляду і моральних якостей, які реалізуються в процесі навчання [5, с. 15], *багатомовну освіту* школярів Західної Європи ми окреслюємо як складне і багатокомпонентне педагогічне явище, що має за мету формування багатомовності учнів, а саме: розширення мовного репертуару кожної особистості за рахунок збільшення кількості мов, якими вона може послуговуватися у житті. В основі цього явища є спеціально організований процес взаємодії вчителя та учня, в результаті якого здійснюється засвоєння і відтворення іншомовного мовленнєвого досвіду у відповідності до поставленої мети. Це поліфункціональне явище, до його складу входить навчання *кількох мов* (трьох і більше) як систем та *двомовна* (синонім білінгвальна) освіта [2].

У відповідь на глобалізаційні та інтеграційні процеси, що відбуваються в Європі та світі, та для практичної реалізації європейських програм розвитку багатомовності європейців є *процес диверсифікації структури та модернізації змісту мовної освіти для формування багатомовності*. Диверсифікація (від лат. *diversus* – різний; *facere* – робити), – відхилення, різнобічний розвиток [4, с. 355]. В освіті це принцип її організації в умовах демократії та ринку праці, що обумовлює урізноманітнення структури освіти для створення оптимальних умов з метою задоволення різноманітних освітніх потреб, очікувань, інтересів усіх учасників навчального процесу. *Диверсифікація структури* мовної освіти для формування багатомовності європейських школярів має на меті повніше охоплення контингенту учнів середньої школи для задоволення їх навчальних інтересів та індивідуальних здібностей, всебічну підготовку до життя у багатомовному і багатокультурному європейському соціумі, з обліком потреб усіх інших суб'єктів суспільного життя в країні, де відбувається навчання [3].

Очевидним є факт, що опанування системи нової мови не є запорукою адекватного користування нею в умовах реального спілкування між представниками різних соціокультурних спільнот. У сучасних умовах мультиетнічного і багатомовного суспільства у мовній галузі країн Європи відбувся зсув акцентів у напрямку полікультурності, спрямуванні зусиль на порозуміння та зняття напруження на міжнаціональному рівні. На думку європейських фахівців, для здійснення продуктивного міжкультурного спілкування, яке спирається на лінгвістичні та психологічні особливості, мовна особистість має набути *міжкультурної компетенції* – комплексної характеристики людини, яка є комбінацією знань, умінь, розуміння і ставлення, формування якої ніколи не може бути завершеним, а лише постійно збагачуватися завдяки розширенню досвіду [10].

Підготувати до міжкультурного спілкування покликана *модернізація* (від фр. *modernisation* – оновлення, – удосконалення та зміни, які відповідають вимогам сучасності [4, с. 649]) *змісту освіти*, яка спрямована на формування багатомовності під час вивчення мов у контексті багатоманіття культур. В основу покладено принцип "культуро відповідності" освіти, сформульований А. Дистервегом, який у сучасних умовах набуває особливої актуальності. За І. Зимньою, він означає навчання в контексті культури, зорієнтованість на її характер і цінності, засвоєння досягнень і їх відтворення, прийняття соціокультурних норм і включення людини у їх подальший розвиток. Освіта має підготувати дітей до нового, зберігаючи й успадковуючи усе цінне, що було у минулому, бо зв'язок поколінь є історія цивілізації [1, с. 48-50].

Підготовка молодих європейців до життя в сучасній Європі, на думку провідних європейських фахівців, полягає у формуванні:

– *знань і розуміння, зокрема обізнаності* про: 1) внутрішнє різноманіття і гетерогенність усіх культурних груп; 2) власну належність до певної культурної спільноти і сприйняття явищ дійсності через систему координат властиву цій спільноті; 3) наявність стереотипів та упередженого ставлення; 4) здатність представників інших спільнот виражати ідеї різними способами, спілкуватися як вербально, так і не вербально; 5) соціально обумовлену і конструктивну природу знань (*socially constructed nature of knowledge*).

– *вміння* міжкультурної взаємодії, стосується: 1) емпатії (англ. *empathy* – співпереживання) як здатності поглянути на події і явища з іншої соціально-культурної перспективи і в такий спосіб отримувати інформацію та тлумачити її іншим; 2) когнітивної гнучкості як здатності змінити та адаптувати власний процес пізнання та мислення у відповідності до ситуації чи контексту; 3) критичної оцінки та висловлення суджень про культурні цінності, практики, дискурси тощо у тому числі в рамках рідної культури; 4) адаптації до нового культурного оточення; 5) заповнення розривів у комунікації, у тому числі при зустрічі із невідомою мовою завдяки практикам *'intercomprehension'*; 6) медіації (посередництва) між представниками різних соціально культурних спільнот, що включає переклад і пояснення.

– ставлення охоплює: 1) поцінування культурного розмаїття і демократичного плюралізму поглядів і культурних практик; 2) повагу до людей, які належать до інших соціально культурних груп; 3) толерантне ставлення до двозначності та невизначеності; 4) відкритість і зацікавленість, бажання об'єднувати зусилля та пізнавати нову інформацію від представників інших соціокультурних спільнот [10, с. 8-9].

Модернізація змісту в рамках багатомовної освіти полягає у створенні можливостей для "організації процесу знайомства з іншими культурами" для забезпечення учнів інформацією та набуття ними компетентностей вербальної взаємодії, навчання контрольованого і підкріпленого рефлексією спілкування. Турбота вчителів не повинна обмежуватися завданням "навчити учнів говорити нерідною мовою", а в першу чергу має бути спрямована на зміст, який вони висловлюють [9, с. 13]. Особливого значення в багатомовній освіті надано формуванню *міжкультурної чутливості* як чуттєвості людини до культурних відмінностей, оцінка їх з точки зору релятивізму, здатності розуміти й приймати множинність ідей, цінностей, установок. Така якість дозволяє їй вийти за кордони власної культури і набути якостей медіатора культур. Ці якості формуються в процесі навчання мов і полягають в опануванні вербальною комунікацією, а також у формуванні обізнаності як в особливостях різних культур, так і в особливостях їх культурної взаємодії. Тому вивчення учнями кожної нової мови у сучасних умовах має відбуватися як відкриття нового світогляду для збагачення їх індивідуальності, а це можливо лише вивчаючи мови і культури спільно – свідомо і критично порівнюючи і співставляючи [там само].

Але разом із тим, досить часто міжкультурна освіта сьогодні обмежується рівнем ознайомлення з культурними особливостями спільноти виучуваної мови. Критично оцінюючи такі явища, Ж.-К. Беко підкреслює, що сучасний процес навчання вводить учня як соціального суб'єкта в самий центр освітнього процесу, навчання мов сьогодні є процесом непростого входження в інший дискурсивний Всесвіт (*different discursive universe*) [6]. А збільшення можливостей для спілкування представників різних етносів створює основу для гуманізму на рівні особистих контактів. Тому *мета* сьогодні полягає не у передачі знань та формуванні елементів соціокультурних умінь, а в напрямку зацікавлення учнів культурними і соціальними відмінностями, формування толерантного ставлення до них. Мета багатомовної та міжкультурної освіти полягає у розширенні гуманістичних традицій навчання мов, входженню до сфери особистісного розвитку учнів завдяки їх адаптації до умов сьогодення в соціально і культурно розмаїтому контексті, розвиток в учнів відкритого, рефлексивного і критичного ставлення до "чужих" та "інакших", ознайомлення із стереотипами і формування культурного релятивізму [11, с. 68-69], а також навчання способів позитивної взаємодії з представниками інших соціально-культурних спільнот [9, с. 12].

Фахівцями Ради Європи для модернізації змісту освіти рекомендовані такі педагогічні підходи на основі конструктивізму:

– *експериментальне навчання 'learning by doing'*, яке спирається на досвід учнів і охоплює аналіз, порівняння, рефлексію та кооперацію дій;

– *проектну роботу* із виконання завдань і створення власних навчальних матеріалів, мета яких обговорюється, а результат оцінюється всіма учасниками;

– *кооперативне навчання для покращення соціальних умінь та вирішення конфліктів*, в основу якого покладено весь інтелектуальний, емоційний і фізичний потенціал учасників, передбачена індивідуальна відповідальність кожного за власне навчання.

Як найбільш результативні визнано такі види діяльності:

– *знайомство із множинністю перспектив (multiple perspectives)*, – кілька учнів одного класу ведуть щоденники щодо повсякденного життя представників різних етносів, їхні нотатки є предметом вивчення в класі;

– *рольові ігри, симуляції (удавання) і драматичні постановки* присвячені вирішенню широкого кола проблем, – надають можливість учням поставити себе на місце представника іншої культурної спільноти, "припасувати" до себе нову ідентичність, відчути як почувається людина коли її вважають "іншою";

– *театр, поезія, креативне письмо*, – сприяють розумінню суспільних проблем, зокрема того, що сприймається як належне, усвідомлення значимості дотримання основних прав людини, захисту гідності і свободи;

– *етнографічні розвідки*, – надихають учнів досліджувати життя поза класною кімнатою і набувати знань та досвіду, який можна порівнювати, аналізувати, зокрема, можна досліджувати прояви поваги, вдячності, чи інших емоційних станів, притаманні різним культурним спільнотам;

– *фільми та тексти про конфліктні ситуації чи напругу у суспільстві*, – сприяють рефлексії учнями причин збоїв у спілкуванні і недосягненні взаєморозуміння, висловлюванні ними критичних суджень;

– соціальні медійні засоби (Інтернет), – участь в Інтернет конференціях, чатах (*chat rooms*), форумах (*public forums*) значно розширює можливості обговорення проблем релігійної, етнічної, гендерної орієнтації, які нерідко замовчуються за інших видів спілкування [9, с. 22-27].

Труднощі процесу міжкультурної компетентності не лежать на поверхні, багато з них проявляються з часом. Так, у процесі побудови європейських націй, становлення та укріплення європейських держав, основну роль з імплементації серед населення мови еліти відводили школам. Така політика мовної уніфікації включала репресивні дії щодо всіх, хто володів відмінними мовами, включаючи мовні різновиди та варіанти. А тому шкільні системи більшості європейських країн, навіть з багатомовним та культурно розмаїтим складом населення, якими є Бельгія та Швейцарія, все ще залишаються традиційно монолінгвально орієнтованими і перебувають під впливом моногосної (одномовної) ідеології [7]. Звичним є стан, коли учнів з іншомовним лінгвістичним тлом продовжують оцінювати з позицій стандартної мови в її академічній формі, застосовуючи критерії оцінки, створені на основі рівня компетентності уявного ідеального носія мови. За таких умов лінгвістичне та культурне тло особи все ще нерідко функціонує як механізм соціальної *селекції* та *ексклюзії*. Хоча в Європі уже існують підходи до оцінювання багатомовної компетентності, але аспект оцінки досягнутого рівня міжкультурної компетентності, зокрема відкритості, толерантності, чуттєвості до культурних відмінностей, є предметом дебатів науковців, а тому потребує подальших досліджень.

Таким чином, процес удосконалення мовної освіти у *напрямку розвитку міжкультурності і багатомовності* відбувається завдяки диверсифікації структури і модернізації змісту, де модернізація змісту, полягає у спільному вивченні кількох мов, зокрема:

- 1) вивченні учнями нерідної мови як системи через призму культури народу, якому ця мова належить;
- 2) осмисленні учнями культурної специфіки нової мови через порівняння з культурою рідного народу;
- 3) доповненні змісту предмету ІМ предметним змістом немовних предметів;
- 4) відповідності змісту навчання актуальним комунікативно-пізнавальним інтересам учнів;
- 5) стимулюванні розвитку зацікавленості і позитивного ставлення до вивчуваних мов, впливу на мотиваційно-спонукальну сферу особистості учня;
- 6) підготовці до реального міжкультурного спілкування з представниками інших етнічних спільнот і культур у побутовій та професійній сферах;
- 7) формуванні здатності справлятися з непередбаченими культурно-обумовленими ситуаціями спілкування завдяки пошуку, обробці та практичному застосуванню інформації. А отже, модернізація змісту освіти з метою формування багатомовності учнів має за мету не просто постачання учнів знаннями і формування мовленнєвих умінь в кількох нових мовах, але і вплив на особистість у такий спосіб, щоб отримати емоційно зрілий інтелектуально-пізнавальний організм, готовий до саморозвитку, здатний впоратися із непередбачуваними культурно-обумовленими ситуаціями спілкування завдяки застосуванню унікальних інструментів пошуку, обробки і практичного застосування інформації.

Використані джерела

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов / И. А. Зимняя. – 3-е изд., пересмотр. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2010. – 448 с.
2. Першукова О. Погляди зарубіжних вчених на двомовну та багатомовну освіту школярів у країнах Європи / О. О. Першукова // Шлях освіти. – 2012. – № 2 (64) (квітень-травень-червень). – С. 23–28.
3. Першукова О. Диверсифікація структури багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи / О. О. Першукова / Наукові записки. Випуск 132. – Серія: Педагогічні науки. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Вінниченка, 2014. – С. 26–30.
4. Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – Київ : Видавництво "Довіра" УНВЦ "Рідна мова", 2000. – 1018 с.
5. Чайка В.М. Основи дидактики : навч. посіб. / В. М. Чайка. – К. : Академвидав, 2011. – 240 с. – (Серія "Альма-матер").
6. Beacco J.-C. Relaunching multilingual education for Europe. Final report / Jean-Claude Beacco. Relating to the call for tender no. EAC/31/05 European Commission Education and Training 2010 – Languages. EXP LG 02/2007 EN. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.poliglotti4.eu/docs/relaunching_multilingual_education.pdf].
7. Busch B. Trends and innovative practices in multilingual education in Europe: An overview / Brigitta Busch // International Review of Education. – December 2011. – Vol. 57, Issue 5-6. – P. 541–549.

8. Curriculum convergences for plurilingual and intercultural education / Report by Francis Goullier at the Seminar 29-30 November 2011. Council of Europe, Language Policy Unit DG II [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/SemCurric11_report_EN.pdf]. – 21 p.
9. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment. – Council of Europe, 2001. – 274 p.
10. Developing Intercultural Competence through Education Draft 10 (Final) / Martyn Barrett, Michael Byram, Indico Lázár at al. – Secretariat General, Directorate General II, Directorate of Democratic Citizenship and Participation. – Council of Europe, 2013. – 34 p.
11. Epp U. Cognitive and Pedagogical Elements of Dealing with Intercultural Communication / FitzGerald & Schröder Konrad (editors). Intercultural communication and Foreign language Teaching: Perspectives from Czech-German Viewpoint. – Universität Augsburg, 2007. – 101 p.
12. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education. Guide for the Development of Language Education Policies in Europe : Executive Version / Beacco J., Byram M. – Council of Europe, 2007. – 51 p.
13. Plurilingual and Pluricultural Competence. Studies towards a Common European Framework of reference for language learning and teaching / D. Coste, D. Moor at al. – Council of Europe : Language Policy Division. – Rev., 2009. – 51 p.

Перишуква О. А.

**МЕЖКУЛЬТУРНОСТЬ И МНОГОЯЗЫЧИЕ
КАК НАПРАВЛЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ШКОЛЬНИКОВ В ЕВРОПЕ**

Статья посвящена анализу направлений модернизации содержания языкового образования европейских школьников в условиях глобализационных и интеграционных процессов. Рассмотрены рекомендованные европейскими специалистами педагогические подходы и наиболее результативные виды учебной деятельности для формирования способностей к межкультурному общению в процессе многоязычного образования.

Ключевые слова: индивидуальное многоязычие, многоязычное образование, модернизация содержания языкового образования, межкультурная коммуникация, образование школьников.

Pershukova O. O.

**INTERCULTURALITY AND MULTILINGUALISM
AS DIRECTIONS OF MODERNISATION OF EUROPEAN SCHOOLCHILDREN
LANGUAGE EDUCATION**

The article deals with the analysis of directions of language education content modernization in European schools caused by the processes of globalization and integration. Analyzed are some approaches recommended by the experts of Council of Europe as the most sufficient to prepare schoolchildren for life in multilingual and multicultural European society.

Key words: plurilingualism, multilingual education, content of language education modernization, intercultural communication school education, schoolchildren education.

Стаття надійшла до редакції 09.09.14